

УДК 332.1:338.93:316.334.2
JEL L26; O18; R11; J61; H75

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА У СІЛЬСЬКИХ ГРОМАДАХ

І. Рурак, аспірант

ORCID ID: 0000-0002-9940-8991

*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького*

<https://doi.org/10.31734/economics2025.32.181>

Рурак І. Соціально-економічні чинники розвитку підприємництва у сільських громадах

У статті досліджено систему соціально-економічних чинників, що впливають на розвиток підприємництва у сільських територіальних громадах України. Підприємництво розглядається як ключовий механізм активізації місцевого розвитку, підвищення зайнятості, зміцнення фінансової спроможності громад і зменшення соціально-економічної поляризації між містом і селом. Наголошено на тому, що в умовах воєнного стану значення підприємницької активності для сільських територій зростає, проте одночасно зростає і складність викликів, пов'язаних з демографічним спадом, відтоком трудових ресурсів, обмеженим доступом до фінансування та інституційною нестабільністю.

Проаналізовано комплекс взаємопов'язаних чинників розвитку підприємництва в громадах: демографічних, економічних, соціальних, інституційних, інфраструктурних та безпекових. Обґрунтовано, що жодна з цих груп чинників не діє автономно, а формує багатокomпонентне середовище, в якому поєднання чинників породжує синергійний ефект. Запропоновано узагальнену модель системної взаємодії соціально-економічних чинників, яка дозволяє візуалізувати зв'язки між різними блоками впливу та визначити напрямки для підвищення ефективності підприємницької діяльності.

Проаналізовано демографічні ризики, пов'язані з відтоком молоді, старінням населення та внутрішньою трудовою міграцією, які знижують як трудовий, так і споживчий потенціал сільських громад. Розглянуто бар'єри доступу до фінансування, серед яких – високі відсоткові ставки, відсутність кредитної історії, низький рівень фінансової грамотності. Наголошено на важливості розвитку механізмів мікрофінансування, цифрових фінансових сервісів і державних гарантій для активізації підприємницької ініціативи на місцях.

Окрему увагу приділено ролі інфраструктурного забезпечення та соціального капіталу як основи для створення сприятливого бізнес-середовища. Показано, що інституційна спроможність місцевого самоврядування, рівень довіри в громаді, наявність освітніх ресурсів та партнерських мереж є критично важливими передумовами для реалізації підприємницького потенціалу. У воєнному контексті виокремлено нові форми взаємодії громад із міжнародними донорами та партнерами, що відкривають додаткові канали підтримки малого й середнього бізнесу.

Узагальнено концептуальний підхід до стратегічного планування розвитку підприємництва в сільських громадах. Запропоновану модель можна використати як практичний інструмент формування місцевих програм підтримки бізнесу з урахуванням як внутрішніх ресурсів, так і зовнішніх викликів. Дійдено висновку, що підприємництво у сільських громадах не є ізольованим явищем, а відображає загальний стан соціально-економічної системи, що потребує комплексної політики, орієнтованої на довгострокову стійкість, регіональну рівновагу та адаптивність до кризових умов.

Ключові слова: підприємництво, сільські громади, соціально-економічні чинники, місцевий розвиток, трудовий потенціал, інфраструктура, інституційна спроможність, стратегічне планування.

Rurak I. Socio-economic factors of entrepreneurship development in rural communities

The article explores the system of socio-economic factors influencing business development in rural territorial communities of Ukraine. Entrepreneurship is viewed as a key mechanism for stimulating local development, increasing employment, strengthening the financial capacity of communities, and reducing socio-economic disparities between urban and rural areas. It is emphasized that under martial law, the importance of business activity for rural areas is growing, but so are the complexities of challenges associated with demographic decline, labor outflow, limited access to finance, and institutional instability.

The study analyzes a complex set of interrelated factors shaping entrepreneurship in communities, namely demographic, economic, social, institutional, infrastructural, and security-related. It is substantiated that none of these groups of factors operate independently; rather, they form a multi-component environment in which the interaction among factors generates a synergistic effect. A generalized model of the systemic interaction of socio-economic factors is proposed, enabling the visualization of links between different impact blocks and identifying directions for enhancing the efficiency of business activity.

Demographic risks associated with youth outmigration, population aging, and internal labor migration are analyzed, as they diminish both the labor and consumer potential of rural communities. The research examines barriers to accessing

finance, including high interest rates, lack of credit history, and low financial literacy. The author highlights importance of developing microfinance mechanisms, digital financial services, and state-backed guarantees to stimulate local business initiatives.

Special attention is given to the role of infrastructure and social capital as foundations for creating a favorable business environment. It is demonstrated that the institutional capacity of local self-government, the level of community trust, the availability of educational resources, and the presence of partnership networks are critically important prerequisites for unlocking entrepreneurial potential. In the wartime context, new forms of interaction between communities and international donors and partners are identified, which open additional channels of support for small and medium-sized enterprises.

The study suggests a conceptual approach to strategic planning for entrepreneurship development in rural communities. The proposed model can serve as a practical tool for designing local business support programs that consider both internal resources and external challenges. The author concludes that business in rural communities is not an isolated phenomenon, but rather reflects the overall state of the socio-economic system, requiring a comprehensive policy aimed at long-term resilience, regional balance, and adaptability to crisis conditions.

Keywords: entrepreneurship, rural communities, socio-economic factors, local development, labor potential, infrastructure, institutional capacity, strategic planning.

Постановка проблеми. У сучасній економічній науці підприємництво трактується як важливий чинник економічного зростання, структурних перетворень та соціальної стабільності регіонів. Для сільських територіальних громад воно має особливе значення, адже сприяє диверсифікації економічної діяльності, формуванню доданої вартості на місцевому рівні, створенню робочих місць і зменшенню соціально-економічних диспропорцій між містом і селом. Водночас підприємництво у сільських громадах розвивається під впливом комплексу проблем і обмежень, що ускладнюють реалізацію їхнього потенціалу.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що, попри наявність ресурсної бази та потребу в нових формах економічної активності, більшість сільських територій характерна несприятливими соціально-економічними умовами. До ключових чинників, які визначають підприємницьку активність, належать демографічна структура, рівень добробуту населення, доступ до фінансових інструментів, освітній і професійний потенціал, стан транспортної та цифрової інфраструктури. Проте значна частина цих параметрів має негативні тенденції: старіння та депопуляція сільського населення, відтік молоді у великі міста й за кордон, обмеженість фінансово-кредитних ресурсів, дефіцит інноваційної інфраструктури, що істотно стримує розвиток малого та середнього бізнесу.

Додатковою проблемою є недостатня диференціація наукових досліджень, які б враховували регіональні особливості соціально-економічного середовища, а також обмеженість інституційних механізмів підтримки підприємництва на місцевому рівні. Відсутність цілісних стратегій та програм стимулювання підприємницької активності у сільських громадах знижує ефективність використання їхнього ресурсного потенціалу та гальмує процес інтеграції у сучасні економічні мережі.

З огляду на це, виникає потреба у системному аналізі соціально-економічних чинників розвитку підприємництва в сільських громадах та

розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо подолання бар'єрів і активізації підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Упродовж останніх років проблематика підприємницького розвитку у сільських територіальних громадах стала предметом активної уваги з боку наукової спільноти. У фокусі дослідницьких підходів перебувають, зокрема, соціально-економічні чинники, що визначають динаміку та масштаби підприємницької активності в умовах сільських територій.

Серед актуальних напрямів досліджень – внутрішня трудова міграція із сільських територіальних громад. Так, Я. Остафійчук і О. Цимбал [8] зауважують, що зміщення працівників до місць роботи, відмінних від місця реєстрації, знижує податкові надходження до місцевих бюджетів, що впливає на фінансову спроможність громад. О. Кашуба [3] аналізує економічні наслідки такого зовнішньо- та внутрішньорегіонального переміщення для підприємництва. У монографії за ред. У. Садової розглянуто інституційні механізми регулювання міграції, що впливає на соціо-економічний розвиток сільських громад [7]. О. Погорелова [9] зауважує, що міграція призводить до зниження продовольчої безпеки та аграрного потенціалу в регіонах.

Економічні чинники, особливо доступ до фінансових ресурсів, є предметом пильної уваги вітчизняних дослідників. М. Коваленко, О. Амосов та інші [5] наголошують на дефіциті фінансових ресурсів для малого й середнього підприємництва (МСП) в Україні, що зумовлює необхідність спеціально розроблених програм мікрофінансування для сприяння фінансовій мобільності бізнесу. Моделі фінансування МСП проаналізували Б. Завалій і Т. Гринько [2], й наголосили на потребі в інституційно-технологічно адаптивних механізмах фінансової підтримки. Узагальнення досвіду банківського кредитування МСП показує, що ключовими бар'єрами є високі процентні ставки, недостатня кредитна історія та складні вимоги до забезпечення

[12], що обмежує залучення традиційних кредитів у сільських територіях. Такий дисбаланс доступу до фінансових ресурсів між міськими та сільськими зонами підкреслює важливість не тільки мікрофінансування, а й спеціальних інструментів – державного гарантування кредитів, компенсації ставок і підтримки через місцеву політику [11].

Умови воєнного стану внаслідок російсько-української війни призвели до помітної трансформації підприємницького середовища в Україні, зокрема зниження рівня самозайнятості та скорочення кількості МСП, як показує аналіз, проведений із застосуванням синтетичного контрольного підходу [13]. Одночасно, українські дослідники, зокрема А. Линдюк та інші, розглядають інструменти підтримки підприємництва в умовах воєнного стану через розвиток міжнародної співпраці територіальних громад у прикордонних регіонах, що створює нові канали для бізнес-активності [14].

Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про наявність значного інтересу наукової спільноти до проблематики розвитку підприємництва у сільських територіальних громадах. Незважаючи на значну кількість досліджень, питання впливу соціально-економічних чинників на підприємницьку активність потребує подальшого вивчення, особливо в контексті специфічних умов окремих регіонів та країн. Це підкреслює актуальність та важливість подальших досліджень у цій сфері.

Постановка завдання. У сучасних умовах трансформаційної економіки, зумовленої зокрема наслідками повномасштабної війни, посилюється потреба у виявленні внутрішніх точок зростання сільських територіальних громад. Одним із ключових драйверів такого зростання є розвиток підприємницької діяльності, що, своєю чергою, зумовлений складною взаємодією низки соціально-економічних чинників. Більшість із них не діють ізольовано, а формують міжсекторальні зв'язки, які потребують системного дослідження та переосмислення з урахуванням безпекових, інституційних і просторових змін. Попри наявні напрацювання у сфері регіонального розвитку та підприємництва, недостатньо уваги приділено аналітичному узагальненню чинників з урахуванням їх взаємозалежності, динаміки та адаптивного потенціалу у воєнний і повоєнний періоди.

Отож, наше завдання – формалізація системної моделі взаємодії соціально-економічних чинників, які визначають можливості для розвитку підприємництва у сільських громадах, а також обґрунтування пріоритетних напрямів підтримки з урахуванням сучасних викликів.

Методика дослідження і матеріали. У дослідженні застосовано комплексний підхід до аналізу соціально-економічних чинників розвитку підприємництва у сільських територіальних громадах, що ґрунтується на міждисциплінарному поєднанні кількісних та якісних методів, а також на структурно-функціональному підході до оцінки взаємозалежності факторів.

Базовим аналітичним інструментарієм послугував структурно-логічний аналіз, який дозволив виокремити ключові групи чинників і виявити механізми їхнього впливу на рівень підприємницької активності. Контент-аналіз сучасних наукових джерел став основою для формування теоретико-методологічної бази дослідження.

У процесі дослідження також використано експертно-аналітичний підхід, зокрема через узагальнення оцінок практиків місцевого самоврядування, керівників підприємств, представників фінансових установ щодо актуальних бар'єрів і стимулів підприємництва у сільських громадах. Для просторової оцінки диференціації умов урахували територіальну нерівномірність розвитку інфраструктури, людського капіталу та доступу до фінансів на прикладі типових громад із різних регіонів України.

Методика дослідження поєднує дедуктивний аналіз теоретичних положень з індуктивним узагальненням прикладних спостережень у контексті трансформаційного періоду, зумовленого війною. Це забезпечує обґрунтованість висновків і дозволяє сформулювати практичні рекомендації для місцевої політики підтримки підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Підприємництво у сільських територіальних громадах розвивається під впливом комплексу взаємопов'язаних соціально-економічних чинників, які детермінують рівень активності бізнес-середовища, напрями залучення інвестицій та характер використання місцевого ресурсного потенціалу. Вітчизняні наукові дослідження підтверджують, що саме соціально-економічні та інституційні чинники формують довгострокові траєкторії розвитку підприємницької активності на місцевому рівні, зокрема через їхній комплексний вплив на конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість територіальних громад [4; 10].

Важливим чинником розвитку підприємництва у сільських громадах є демографічні характеристики. Відтік працездатного населення до великих міст та за кордон, низький рівень народжуваності й прогресуюче старіння призводять до скорочення трудового потенціалу. Як зазначають С. Горбань, О. Біленко та Т. Трубнік, сучасні воєнні обставини суттєво трансформували міграційні мо-

делі України, зумовивши масове переміщення населення та зростання кількості біженців і шукачів притулку [1]. Наслідком цих процесів є звуження можливостей для розвитку місцевого підприємництва, зменшення кількості потенційних споживачів місцевих товарів і послуг, а також загострення проблеми кадрового дефіциту. Дослідження вітчизняних науковців підтверджують, що внутрішня трудова міграція має подвійний негативний ефект: з одного боку, вона спричиняє відтік людського капіталу, а з іншого – знижує податкові надходження до місцевих бюджетів унаслідок незбігу місця роботи та місця реєстрації працівників.

Фінансова спроможність – базова умова функціонування та масштабування підприємництва. У сільських громадах вона формується за рахунок поєднання кількох джерел: власного капіталу підприємців, кредитних ресурсів, програм державної та міжнародної підтримки. Проте на практиці доступ до фінансів обмежується низкою бар'єрів:

- високими відсотковими ставками банківських кредитів;
- відсутністю кредитної історії у значної частини підприємців-початківців;
- низькою фінансовою грамотністю населення.

Вирішення цих проблем вимагає поширення механізмів мікрофінансування, розвитку кредитних спілок, гарантійних інструментів з боку держави, а також активнішого залучення інституцій розвитку. Важливим напрямом є й цифровізація фінансових послуг, що дозволяє долати територіальну віддаленість та робити фінансові інструменти більш доступними для сільського бізнесу.

Стан інфраструктури безпосередньо визначає підприємницькі можливості громад. Рівень розвитку транспортної мережі, наявність логістичних хабів, якісних доріг, електро- та водопостачання, цифрового зв'язку та інтернету визначальні для старту і ведення бізнесу. У громадах із недостатнім інфраструктурним забезпеченням підприємство обмежується здебільшого локальним обігом, тоді як інтеграція у регіональні та міжнародні ринки практично неможлива. Тому пріоритетом місцевих стратегій розвитку є підвищення якості транспортної та комунікаційної інфраструктури, що сприяє як активізації підприємництва, так і формуванню позитивного інвестиційного клімату.

Не менш важливі соціальні чинники, що визначають рівень довіри, співпраці та взаємодії у громаді. Наявність соціального капіталу, розвинутої системи громадських організацій, освітніх та культурних інституцій підвищує ймовірність успішної

реалізації підприємницьких ініціатив. Значний вплив має також якість людського потенціалу, зокрема рівень освіти, професійної підготовки, адаптивності до змін. Освітні програми, курси з підприємництва, підтримка молодіжних стартапів формують базу для відтворення підприємницької активності навіть за умов відтоку населення.

Забезпечення сприятливого середовища для розвитку підприємництва у громадах неможливе без належної інституційної підтримки. Йдеться про ефективність місцевих органів влади, прозорість регуляторних процедур, наявність програм підтримки підприємництва та сприяння інвестиціям. У межах децентралізації органи місцевого самоврядування отримали ширші повноваження щодо управління ресурсами, формування локальної податкової політики та розробки програм економічного розвитку. Проте результативність цих інструментів істотно залежить від якості управлінських рішень та рівня професійності місцевих управлінських команд [6].

Особливої актуальності соціально-економічні чинники набули в умовах російсько-української війни. Воєнний стан призвів до суттєвого реформатування підприємницького середовища. Спостерігається скорочення кількості малих і середніх підприємств, зниження рівня самозайнятості, руйнування ланцюгів постачання та посилення ризиків ведення бізнесу. Водночас війна стимулювала пошук нових моделей підприємництва, зокрема в аграрній сфері та сфері послуг, орієнтованих на задоволення нагальних потреб суспільства й армії. Важливим чинником стало також міжнародне партнерство територіальних громад, яке створює можливості для залучення гуманітарної та фінансової допомоги, участі у транскордонних проєктах, а відтак і підтримки підприємництва в кризових умовах.

Комплексний розвиток підприємництва у сільських громадах зумовлений сукупністю соціально-економічних чинників, які не є незалежними, а перебувають у постійній взаємодії. Їхній вплив проявляється у синергічному ефекті, коли поєднання кількох факторів формує нову якість середовища для ведення бізнесу. У цьому контексті важливо не лише ідентифікувати окремі детермінанти, а й проаналізувати систему їхньої взаємодії. Для цього побудовано узагальнену модель (рис.), що ілюструє логіку взаємовпливу основних блоків чинників, які визначають траєкторії підприємницького розвитку у громадах, з урахуванням сучасних викликів, зокрема воєнного стану.

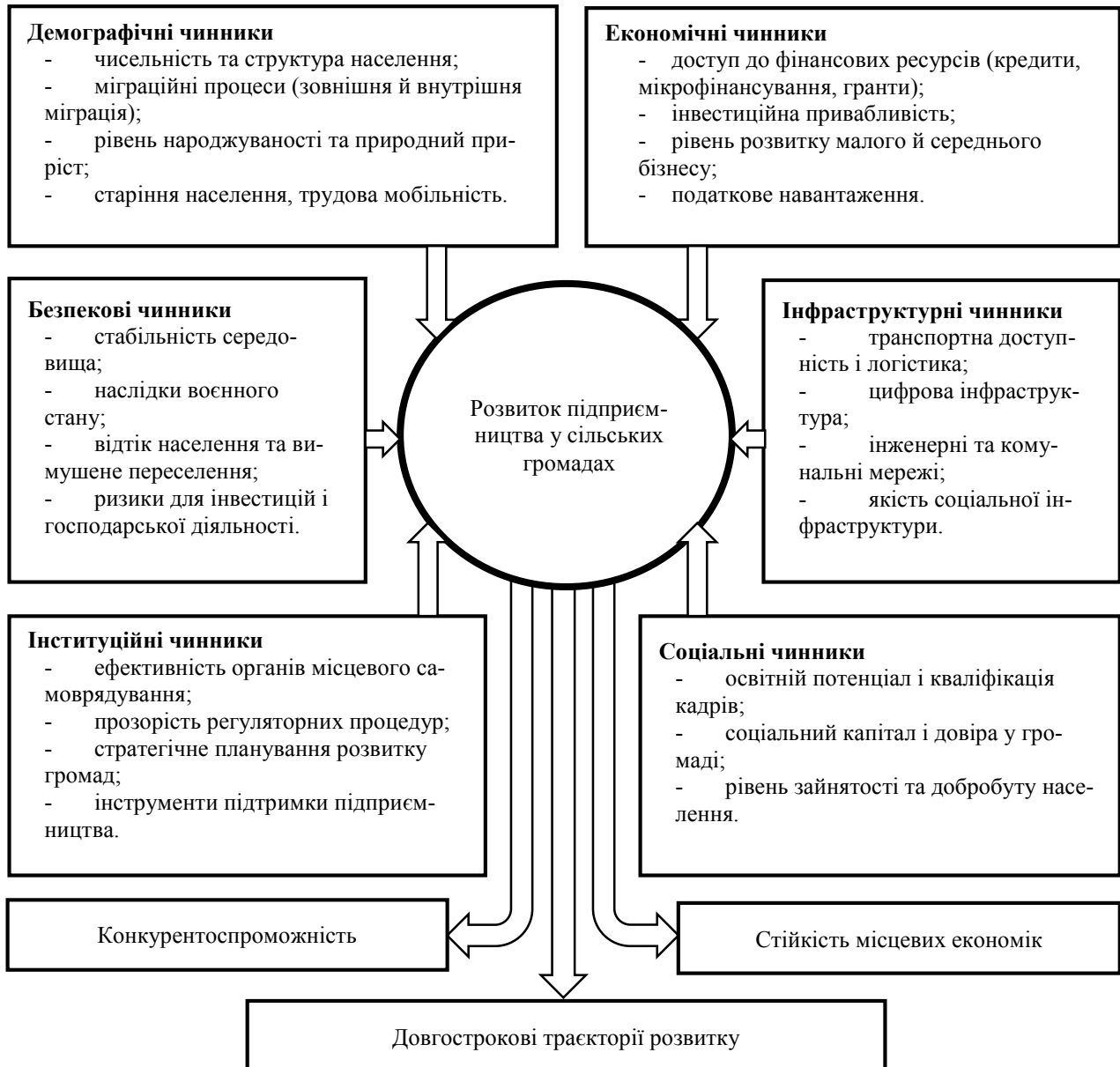

Рис. Системна взаємодія соціально-економічних чинників розвитку підприємництва у сільських громадах

Наведена модель системної взаємодії дає змогу глибше зрозуміти природу соціально-економічної динаміки в сільських громадах. Демографічні та економічні чинники забезпечують формування первинного ресурсного середовища. Соціальні та інституційні аспекти відіграють важливу роль у зміцненні соціальної згуртованості й підвищенні ефективності управлінських процесів. Інфраструктурні чинники сприяють створенню просторової бази для підприємницької активності. Безпекові виклики, зумовлені зокрема воєнними подіями, можуть стати джерелом нестабільності та порушити цілісність функціонування системи. Водночас урахування зазначених чинників у комплексі дає підстави для формування адаптивних, кон-

курентоспроможних і стійких економік на місцевому рівні. Запропоновану модель можна використати як ефективний інструмент стратегічного планування та визначення пріоритетів підтримки підприємництва у територіальних громадах.

Висновки. Розвиток підприємництва у сільських територіальних громадах визначається системною взаємодією низки соціально-економічних чинників, які мають як об'єктивну природу, так і змінюються залежно від конкретних умов і обставин. Демографічні процеси, рівень доступу до фінансових ресурсів, якість інфраструктури, інституційна спроможність місцевої влади, стан соціального капіталу й адаптивність людських ресурсів – усе це формує базу для активізації або, навпаки,

стримування підприємницької діяльності. Особливого значення ці чинники набувають в умовах воєнного стану, який трансформує підприємницьке середовище, актуалізує потребу в нових моделях ведення бізнесу та посилює вимоги до ефективного управління локальним розвитком.

На основі узагальненої моделі системної взаємодії чинників запропоновано підхід до стратегічного планування розвитку підприємництва у громадах, що враховує як міжфакторні зв'язки, так і зовнішні виклики. Такий підхід дозволяє окреслити основні вектори дій, зокрема зміцнення трудового потенціалу, покращання доступу до фінансів, розвиток інфраструктури, підвищення управлінської спроможності громад та активізацію партнерств, зокрема міжнародних. Розвиток підприємництва у сільських громадах не є ізольованим процесом, а відображає загальний стан соціально-економічного середовища, що потребує комплексної політики, орієнтованої на довгострокову стійкість і регіональну рівновагу.

Бібліографічний список

1. Горбань С., Біленко О., Трубнік Т. Вплив міграційних процесів на економіку України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-26>
2. Завалій Б. С., Гринько Т. А. Інноваційні інструменти фінансування малого підприємництва в умовах нестабільності. *Економіка та держава*. 2025. № 4. С. 113–122. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2025/04/4.25._topic_Bohdan-Zavaliy-Tetiana-Grynko-113-122.pdf (дата звернення: 22.01.2025).
3. Кашуба О. М. Економічні наслідки трудової міграції для підприємництва в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. № 3 (101). С. 434–441.
4. Керецман Н. І. Емпіричний аналіз соціально-економічних детермінант розвитку сільських і селищних територіальних громад. *Регіональна економіка*. 2022. № 2. С. 33–44. DOI: 10.36818/1562-0905-2022-2-4
5. Коваленко А. І. Проблеми мікрофінансування суб'єктів малого підприємництва в Україні. *Фінанси. Кредит. Банки*. 2018. № 1 (24). С. 147–156. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/download/1578/1594/4029>. (дата звернення: 22.01.2025).
6. Линдюк А. О., Бойко В. В. Інституційна підтримка інноваційного розвитку підприємницької діяльності у територіальних громадах України. *Економіка та суспільство*. 2025. № 73. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-24>.
7. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання: монографія / за ред. У. Я. Садової. Львів: ІРД НАН України, 2019. 296 с.
8. Остафійчук Я. В., Цимбал О. І. Вплив внутрішньої міграції робочої сили на фінансовий потенціал територіальних громад в Україні: проблеми дослідження та оцінки. *Економіка та держава*. 2024. № 2. С. 91–103. DOI: 10.32702/2306-6806.2024.2.91
9. Погорелова О. Вплив міграції на продовольчу безпеку та сільське господарство. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. С. 86–90. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-37-12.
10. Пронько Л., Затайдух К., Чорний Я. Економічний розвиток територіальних громад: сутність, особливості та стратегічні перспективи. *Економіка та суспільство*. 2024. № 50. С. 1–8. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-50-21
11. Центр «Суспільна ініціатива». Інструменти підтримки розвитку підприємництва в територіальних громадах: аналітична записка. Київ, 2025. URL: https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/vf-instrumenty_pidtrymka-rozvytku-pidpryyemnyctva-1.pdf (дата звернення: 22.01.2025).
12. Штефан О. С. Бар'єри кредитування малого підприємництва в сільських територіях: емпіричний аналіз. *Агросвіт*. 2025. № 5. С. 22–27. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/download/6602/6695/14671>. (дата звернення: 22.01.2025).
13. Audretsch D. B., Momtaz P. P., Motuzenko H., Vismara S. Економічні втрати війни Росії проти України: синтетичне контрольне дослідження підприємництва. ArXiv, 2023. URL: <https://arxiv.org/abs/2303.02773>. (дата звернення: 22.01.2025).
14. Lyndyuk A., Boiko V., Bruh O., Olishchuk P., Rurak I. Development of international cooperation of the borderline territorial communities of Ukraine with the EU countries under martial law. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2023. № 5 (52). С. 244–255. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcapter.5.52.2023.4161>

Стаття надійшла 04.02.2025